

Çeviri: “İlerleme”nin Etik İlişkisi

Tuğba Torun*

Giriş

Bu çeviri Frederick G. Henke tarafından “A Note on the Relation of Ethics to Progress” orjinal ismiyle *International Journal of Ethics* isimli dergide 1917 yılında yayımlanan makalenin¹ Türkçeye aktarılmasından oluşmaktadır. Makalenin çevirisinde metni kuru bir çeviriden kurtarmak ve daha kolay anlaşılmasını sağlamak amacıyla birebir çeviriden ziyade anlamın aktarılmasını sağlayan bir metot kullanılmıştır. Metnin çevirisinde şöyle bir zorluk karşımıza çıkmıştır: Yazarın üslubu, en azından bu metin için böyle bir iddiada bulunabiliriz, oldukça parçalıdır. Yani cümleler arasında geçiş veya bağlantı kelimeleri kullanılmamasından kaynaklanan kopukluk söz konusudur. Bir cümlede ifade edilen anlam, onu takip eden cümlede sürdürülemede, sanki başka bir şeyden bahsediliyormuş gibi bir durum ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla çeviride anlam bütünlüğü kurabilmek oldukça zor olmuştur. Metnin anlam çevirisinin tercih edilmesinin bir diğer sebebi de bu olmuştur.

Daha çok din psikolojisi ve sosyal psikoloji alanlarında çalışmaları olduğunu anladığımız yazarın sosyal evrimi benimseyen bir yaklaşıma sahip olduğu makale boyunca dikkati çekmektedir. Bunun belki de en önemli kanıtı, bize göre, modern ilerlemeyi Spencer’in düşündüğü üzere sosyal bir ilerleme olarak kabul ettiğine dair ifadelerdir. Ortaçağın sona erip Rönesansla doğmaya başlayan modern dönemle ve bilimsel metoda duyulan güvenle birlikte insanoğlu pek çok yenilik ve keşiflere imza atmıştır. Nitekim yazar da bilimsel metodun önemli olduğunu ve sosyal bilimlerde hatta ahlak alanında dahi kullanılmasının önemine inanmaktadır. Ancak bugün mevcut ahlak problemlerinin sadece uzmanların değil dikkatli bir gözle bakan herkesin görebileceği kadar aşikar bir hal aldığı, bununla birlikte birkaç yüzyıldır özellikle hastalıkların teşhis ve tedavisinde çok önemli başarılarla götüren bilimsel metodun özellikle çağımız ahlak problemlerinin çözümünde niçin çare olmadığını sorgulamakta, hatta bu problemlerin ciddi zararlara yol açacağı da altını çizmektedir. Bu kısa girişten sonra makalenin çevirisine geçebiliriz.

Medeniyetin ilerlemesine bağlı olarak çeşitli yaşam ihtiyaçlarının karşımıza çıkardığı teknoloji ve vasıtalar hem nicelik hem de nitelik olarak artarken davranış problemleri de daha karmaşık ve kapsamlı bir hal almaktadır. Bu ise söz konusu problemlerin çözümünü

¹ Makalenin tam künyesi: Frederick Goodrich Henke, “A Note on the Relation of Ethics to Progress”, *International Journal of Ethics*, Vol. 27, No. 4, (Jul., 1917), pp. 485-494.

* Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı öğretim üyesi. e-mail: toruntugba@gmail.com.

zorlaştırmaktadır. Nitekim Avrupa medeniyetinin de dikkati çeken zayıf veya yetersiz kaldığı yönü tam da bununla alakalı olup sosyal ve etik problemlerin çözümündeki tavrının oldukça ilkel olmasıdır. Bunun sebebi bu tavrın yaşamın ve sosyal örgütlenmelerin daha basit olduğu insanlık tarihinin ilk dönemlerine benziyor olmasındandır. Avrupalı dinin geleneksel metotlarına, alışılmış ahlaki öğretilere, nispeten denetimsiz yasal uygulamaya güvenir; ve ümidini korurken bireylere, insan ırkına, medeniyetin tümüyle bünyesine dile getirilmeyen bir zarar verir.

Bugünün modern medeniyeti içinde ortaya çıkarılmış ve son derece suni olan fiziksel ihtiyaçların nasıl karşılanacağı hususundaki yöntemlerin artış göstermesine bağlı olarak medeniyetin gerçek değerinin ne olduğu sorusu haklı olarak sorulmaya başlanmıştır. Çünkü bu medeniyet güzel evler, otomobiller, hızlı taşıma sistemi, demokratik yönetim ve hayatı çok daha konforlu ve rahat hale getiren şeylerden hoşlanan kişi ve toplumlar için yaşanabilir ve değerlidir. Ancak böyle bir medeniyet içerisinde bir takım zıtlıklar da barındırmaktadır. Şöyle ki lüks ve konforun hakim olduğu böyle bir medeniyet içinde yaşayan kişiler medeni olma haliyle çelişkili bir biçimde özlerinde vahşi olabilirler; çünkü medeniyeti temsil eden aydınlanma ile vahşilik arasındaki farkın, düşünsel alandan yani hayata karşı köklü bir tavır alıştan ziyade daha çok pratik hayatta, kullanılan şeylerde kapandığı görülür. Vahşi bir kişinin öncelikle ve esasen fiziksel ihtiyaçlarını iyi bir şekilde karşılama ve sosyal organizasyonlar içinde yer alarak bunların sürekliliğini sağladığına şahit olunur. Buna karşılık aydın bir kişi sadece rahatın ve konforun artırılması olarak tanımlanan bir medeniyetin içinde yer almaz. Çünkü ona göre gerçek anlamda aydın niteliğini kazanmak, aritmetik veya geometrik bakımından insan hayatını daha lüks ve konforlu hale getirme kabiliyetine sahip olmaktan çok daha fazla şey ifade eder. Burada ise medeniyetten ziyade kişilik ve karakterin bir değerinden söz edilebilir.

Buraya kadar anlatılanlar aydınlanma durumunun içeriğiyle alakalıdır. Aydınlanmanın bu içeriği yanında bir de formu yani biçimi vardır ve bu form içeriğe göre daha durağan ve daha kalıcı bir özellik taşır. Asıl zorluk da burada ortaya çıkmaktadır. Aklın hakimiyetinde gözlem ve deney merkezli bilimsel metodun doğuşu, eski ve yeni ya da din ile bilimden ibaret bir davranış düalizmine yol açmıştır. Bu ikili yapı arasında kalan davranış (gerçekte düşünce) formları modern hayatta pek çok sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Ortaçağda aziz ve zamanın araştırmacıları, Yahudilikle Grek düşüncesinin nitelikli bir sentezini yaparak dini düşünce ile tabii bilimleri bir araya getirmişler; bunu yapmakla da o zamanın medeniyet formunu birleştirmede başarılı olmuşlardır. Buna karşın dönemin sonlarına doğru Rönesans hareketini de hazırlayan Galileo (ö. 1642), Copernicus (ö. 1543), Francis Bacon (ö. 1626) ve diğer bilim adamları tamamen gözlem ve deneyin esas alındığı bir ilerlemeyi savunarak, din merkezli temel duruşun bütünüyle değişmesini müdafaa ederek şaşkınlık yaratmışlardır. Düşünce ve pratiğin, bunları temsil eden kurumların işlerliğini sağlayan nihai doğru bir sistemin varlığına içtenlikle inanılan bir dönemde ismi geçen bilim insanlarının öncülüğünde ortaya çıkan yeni bir dünya algısı ile karşılaşmak Ortaçağ düşüncesi için büyük bir darbe niteliği taşımıştır.

Nitekim Bacon'a göre, bütün bu uzun yıllardır saygı duyulan eski fikirlerin tamamen yok edilmesi gerekiyordu. Her ne kadar realitede oldukça sınırlı bir etki alanına sahip olsalar da hala

varlıklarını ve etkilerini sürdürmekteydiler. İşte ilk başlarda modern bilim zayıf ve hastalıklı bir ilgiyle karşılanmış olsa da gelenek ve alışkanlıklarla örülmüş din, ahlak ve eğitimin baskısı altında büyümüş ve gelişmiştir.

Yukarıda tasvir edilen durum aslında bugün de devam etmektedir. Her ne kadar bilimsel metot laboratuvar, fabrika ve işyerlerinde yaygın olarak kullanılsa da davranış söz konusu olduğunda, eskiden olduğu gibi, din, gelenek ve yerleşik ahlaka dayalı iç ve dış yaptırımların etkisi hala varlığını hissettirmektedir. Bu etkilerin davranışlar üzerindeki hakimiyeti devam ettiği için de problemler dereceli olarak artmakta ve tehdit edici bir hal almaktadır. Bu problemlere çözüm bulmada olgular dünyası tarafından kuşatılmamış saf kavramlar dünyası düşünüp taşınmak için mükemmel bir imkan olabilirdi; ancak bu kavramların hayatın acı gerçekleriyle kurdukları ilişkiye bağlı olarak anlam kazanmaları son derece hayal kırıklığına sebep olmuştur. Modern hayatın doğurduğu sosyal problemler, ısrarcı ve sonu gelmeyen isteklerle insanoğlunu bombardımana tutmakta ve modern insan kendisini yok etmekle tehdit eden bu problemlerle mücadele etmek için paslı mızrak ve körelmiş balta gibi eskinin fikirlerini kullanmaktadır.

Bunların örneklerini görmek için çok da uzağa gitmeye gerek yok. Nitekim sermaye-emek ilişkisi ilkçağlardan beri hatta ilk uygarlıklarda toprağın işlenmesi, güvenlik gibi sebeplerle bazı insanların diğerlerini kullandığı dönemlerden beri varolan bir realitedir. Ancak 18. yy. endüstri devriminin başlarında devrimin etkileri ve dışa yansımalarının verdiği rahatsızlığın daha fazla ve ciddi olduğu durumlarda bile bugüne kadar gelen sosyal oluşumlar üzerinde kalıcı bir zararı neredeyse olmamıştır. Örneğin Amerikan başkanı son zamanlarda meydana gelen tehdit edici mahiyetteki tren kazasının² muhtemel sonuçlarından endişe etti ve büyük bir karmaşıklığı önlemek için hakem usulünü bir kenara bırakarak kanunlar içinde kendisine bir sığınak aramıştır. Nitekim iyi bir yönetim, tren yolu trafiğinin aniden durmasına bağlı olarak dış ilişkiler kadar şehrin, ülkenin karşılaşacağı kötü sonuçları resmetmeyi, planlamayı gerektirir. Başkanın kanundan aldığı güç ve imkanla bazı insanların hakkını ihlal etmesi gibi günümüzde de bir grup insanın milletleri, belki de tüm dünyayı, tehdit ve güçle ele geçirmesi gerçekten mümkündür ve böyle bir ihtimalin varlığı sosyal anlayış üzerinde kara bir buluttur.

Bu derginin son sayısında³ "Marriage and The Population Question" başlığı altında Bernard Russell, İngiltere, Fransa, ve diğer Avrupa ülkelerinde büyük bir sorun haline gelen bir başka sosyal probleme dikkat çekmektedir. İstatistikler göstermektedir ki Fransa ve İngiltere'de nüfus zaman zaman neredeyse durma noktasına gelmiştir. Nüfus içinde belli niteliklerde ortak insanlardan oluşan gruplar azalmakta ve bu onların aşamalı olarak yok olacağı anlamına gelmekte; buna karşılık başka ortak nitelikler taşıyan gruplar da artmaktadır. Nüfusun artan kısımları çok fakir, tembel ve beceriksiz, sarhoş, özellikle çok doğurgan olmaya eğilimli geri zekalı kadın ve erkeklerden oluşmaktadır. Eğer ortalama niteliklere sahip çocuklar İngiliz

² 1910 yılında Amerika'nın Washington eyaletinin Gökyüzü Vadisi'nde meydana gelen ve 96 kişinin ölümüne neden olan kaza. Rasim Bacacı, "Raylı Sistemlerde Kaza İncelemesi ve Önlenmesine İlişkin Öneriler", YLT., dnş. Dr. Muammer Kantarcı, Bahçeşehir Üniversitesi, Fen Bilimleri Ens., İstanbul 2013.

³ *International Journal Ethics*, Vol. 27, No. 4 (Jul., 1917), s. 443-461.

toplumunun dışına çıkarılsa ve aileleri incelense görülecektir ki bu aileler arasında sağduyu, enerji, zeka ve bilgilenme kapasitesi gibi hususlarda daha az benzerlikler görülürken beceriksizlik, geri zekalılık, aptallık ve batıl inançlar gibi olumsuz niteliklerdeki ortaklıklar daha fazladır. Bu, bir İngiliz tarafından yapılan, biyolojik perspektiften bakıldığında bugünkü eğilimleri göstermesi bakımından özel bir yoruma ihtiyaç hissetmeyen İngiliz yaşamına dair çok canlı bir tasvirdir. Maddi uygarlıktaki gelişmenin son derece yüksek seviyeye ulaştığı bazı ülkelerde bu durumun doğru olduğu fark edildiği zaman bu eğilimlerin anlamı da büyük oranda artar.

Yukarıda işaret edilen gücü elinde bulunduranların dünyaya hükmetmesinin doğuracağı sorunlar ile insanlar arasındaki niteliksel farklılıkların ortaya çıkardığı anlam veya değer sorunu, bazı önemli modern sorunlardan sadece ikisidir. Kapsamı geniş fakat basit anlatımlara indirgenmiş bu sorunlar “ilerleme devam etmeli mi yoksa enerji ve anlayıştaki gerileme modern hayata hakim mi olmalı?” şeklinde ifade edilebilir. Eğer ikincisi hakim olursa bugünün aşırı övülen Avrupa medeniyeti, Roma, Yunan, Mısır ve Babil uygarlıkları gibi bir hurda yığını halini alacak. Bunun anlamı şudur: zamanın büyük problemlerini dikkate alarak ne geçmişte bir ilerleme yaşandığı ne de geleceğin o gün öne çıkan değerler tarafından en iyi şekilde yargılanabileceği söylenebilir. Evrim şüphesiz devam edecek fakat (biyopsikolojik⁴) kusurların belirli milletler ve insanlarda ortaya çıkmayacağını hiçbir garantisi yok.

Bilimsel metodun kullanılmasına bağlı olarak Galileo ve Bacon’dan bu yana uygarlığın büyük oranda gelişme kaydettiği tartışılmaz bir gerçektir. Bilimsel metot, halihazırda olgular arasındaki bütün ilgilerin neden-sonuç ilişkisine bağlı olarak ortaya çıkarılabileceği yargısına dayanır; ve bu metot olguların titizlikle araştırılmasını da içerir. Gelişmenin bilimsel metotla ilişkilendirilmesi bu metodun deney ve gözleme dayanması ve bunun da sürekliliği gerektirmesinden dolayıdır. Nitekim organik ve inorganik kimya, teorik ve uygulamalı fizik, jeoloji, biyoloji ve diğer pozitif bilimle ilgili alanlarda tümdengelim yöntemi⁵ kolaylıkla uygulanır ve bunun paha biçilemez bir değeri vardır. Aynı zamanda sosyal bir ilerleme olarak kabul edilen modern ilerleme tümdengelimini sadece pozitif bilimlerde uygulamakla yetinmez ve bireysel ve sosyal davranış problemlerine de uygulamaya çalışır. (Böylece modern bilim, insanı bir fizik kanunu veya bir makine gibi her parçasıyla açıklayabileceğine tartışmasız bir şekilde inandı.)

Bu dünyadaki en değerli şey olan insan yaşamı, modern sosyal ve ekonomik hayatın kompleks labirenti arasında deneme yanılma metoduyla kendi yolunu bulmaya mecbur bırakılırken gelişmiş bilimsel metotlar bitki ve hayvanlar dünyasında niceliksel artışlara odaklanır. Bunun bir sonucu olarak her yıl binlerce genç, takip edecekleri en iyi yolun ne

⁴ Biyopsikoloji, beynin ve nörotransmitterlerin yani hormonların davranışlarımızı, düşünce ve duygularımızı nasıl etkilediğini analiz eden psikoloji dalıdır. <https://www.bilimtreni.com/tag/biyopsikoloji/>

⁵ Zorunlu olarak doğru olduğuna inanılan genel bir önermeden hareketle tek tek önermelerin doğruluğu veya yanlışlığının ispat edilmesidir. Bu akıl yürütme yönteminde kendisinden hareket edilen tümel önerme doğru kabul edildiği için ondan zorunlu olarak çıkan tek tek önermelerin de doğru olduğu kabul edilir. başta bir önermenin doğruluğu tartışmasız kabul edilir. A. Kadir Çüçen, *Felsefeye Giriş*, Sentez Yay., Ankara 2013, s. 29-30.

olacağına dair en küçük bir fikir sahibi olmaksızın okullardan mezun oluyorlar. İnsan hayatı ve refahının ticari bir meta ve haz haline getirilmesinin kötü etkilerinin ne olduğu hakkında çok az bilgi verildiği veya hiç verilmediği, hangi işlere kabiliyetleri olduğuyla ilgili çok az bilgilendirildikleri için gençler zamanla işe yaramaz, faydasız dolayısıyla üretmeyen ama sürekli yiyen kişiler olarak toplum için yük haline gelirler.

Bu bağlamda (genelde insanlar özelde ise gençlerin) sosyal uyum ve liyakatin desteklenmesinde evin ve kilisenin en önemli faktörler oldukları sık sık söylenir. Elbette bu iki kurumun önemini vurgulamak sıradanlaşmış olsa da icra ettikleri fonksiyonun değeri göz ardı edilemez; fakat bugün gelinen gelişmişlik seviyesinde onlar da bir bocalama ve şaşkınlık içindeler, çünkü bir harita ve pusula olmaksızın meydana gelen büyük ilerlemeler çoğu durumda rastlantısal olmaktadır. Ebeveynler sahip oldukları bilgi ve yaşam tecrübesini çocuklarına aktararak uyum ve liyakat ihtiyacının karşılanmasında önemli bir görev yerine getirir. Kilisenin fonksiyonu ise davranış veya anlamının ne olduğundan daha çok psikolojik motivasyon sağlamaktır. (Yani Kilise, dinin insanlar üzerindeki kuvvetli ve olumlu etkisini kullanarak buna katkı sağlar.) Ancak o bütün iyi niyetine karşın geleneğin etkisinden kurtulamadığı için zamanın sorunlarına çözüm bulma hususunda güvenilirliğini sınırlandırmıştır. Şimdiye kadar kilise, davranışın ne olduğunu belirlemeyi görev edinerek kendi kendisini sayısız sınırlandırmalara maruz bırakmıştır. Buna karşın sevgi prensibini telkin ettiği zaman birçok duygu ve davranış canlanır. Buradan şu sonucu çıkarabiliriz: Problemlerin çözümünü (öncelikle) ev ve kiliseden talep etmek haksızlıktır. Bununla birlikte (belki de) bu kurumların problemlerin çözümüne katkısı toplumu kendi dışlarında bir varlık alanı olarak değil de bir parçaları olarak gördükleri zaman mümkün olabilir.

Makalenin başında sözü edilen dile getirilmemiş bir tehlikeye sebep olacak davranışların formundaki düalizmden (eski-yeni, din-bilim arasındaki) kurtulmanın yolu, din ve ahlakın eski yaptırımlarının terkedilmesidir. Bunun için sevgi kanunu, sempati duygusu gibi gerçekten insana hayat veren ve tabiatında sınımsız kök salmış şeyler değersizleştirilmemelidir. Bir yandan cömertlik gibi ahlaki tavır diğer yönden realist ve rasyonel olan bilimsel tavır arasında birlik oluşturulmalı; biri diğerine tercih edilir bir tutumdan kaçınılmalıdır. Çünkü ne cömertlik ne de bilimsel tavır kendi başına bu dünyada insanca yaşamak için yeterli değildir.

Modern bilimin ilerlemeci yaklaşımı ile din ve ahlakın öğretileri arasındaki düalizmin doğurduğu problemlerin çözümünde toplum iki açıdan vazife üstlenir. Öncelikle, belirli tip davranışların bir bütün olarak birey ve grup üzerindeki etkileri sürekli ve içtenlikle incelenmeli, bu incelemede bilimin en fazla kabul gören metodu kullanılmalı; ve yararlı keşifler yapıldıktan sonra bunlar insanların faydasına olacak şekilde topluma sunulmalıdır. Yine insana nelerin refah ve mutluluk getirdiği konusunda bilgilendirmeler yapılmalı ve bütün bunlar da devletin uzmanları tarafından yapıp denetlenmelidir.

Toplumun ikinci vazifesi ise eylemin bir ideal doğrultusunda gerçek bir içerik kazanmasında toplumun ev ile kilisenin çabalarını desteklemektir. Toplumun görevi aslında bireyler üzerinde adeta bir denetçi olması ve yapılması gereken şeyleri insanın yapıp yapmadığını izlemektir. Davranışın içeriği veya anlamıyla ilgili sorun her zaman dikkate

alınmalıdır. Yine ilerleme gibi genel terimlerden tam olarak ne kastedildiği, neleri içine aldığı da tam olarak ortaya konulması gerekir. Bu tavır da bizi toplumun ana ilgilerini araştırmaya ve incelemeye sevkedecektir.

Tarihe bakıldığında *en iyi* (summum bonum) çeşitli şekillerde tanımlanmıştır; örneğin hazcılık⁶, enerjizm⁷ ve rigorizm⁸, onu tanımlamaya çalışmıştır. Örneğine John Stuart Mill'in faydacılığında ve Spencer'in evrimsel hazcılığında rastladığımız hazcılığın daha üst bir biçimi de *en iyi* probleminin modern biçimiyle uğraştı ancak kayda değer bir çözüm ortaya koyamadı. Bu noktada modern bilimin tekrar devreye girdiği ve kurtarıcı bir rol üstlendiği görülür. Nitekim modern psikoloji özellikle de sosyal psikoloji, bu durumun açıklığa kavuşturulmasına çok katkı sağlamıştır. Bu da göstermiştir ki iki aşırılıktan kaçınılmalıdır. Bu iki aşırılıktan ilki aklın veya zekanın en önemli ve yegane kaynak kabul edilmesidir. Ancak insanoğlu öncelikle ve esasen çıkarı ve amacı konusunda mantıklı bir varlık değildir; zeka ise uyum sağlamanın bir aracıdır ve gerçekte gelişmenin bizatihi öznesidir. Diğeri ise, his ve duygunun öne çıkarılmasıdır. Bu niteliklerde, aynı şekilde, insanın uyumunu kolaylaştıran vasıtalarıdır. Normal şartlarda his ve duygu eylem sonucunda ortaya çıkan ruh hali değildir. Bunların biyolojik fonksiyonu anlaşılabilirken ahlak sorunlarındaki rehberlikleri ciddi itiraza açıktır. Çünkü nesiller boyu insanoğlu toplumun tasvip ettiği doğru, etmediğini yanlış olarak kabul etmiş ve buna göre hareket etmiştir. Bu tutum ise hem kendisinin hem de başkalarının çözümsüz kalan problemler nedeniyle kalıcı acılar çekmesine neden olmuştur.

İlerleme denilen olay, haz duygusunun idrakinden çok daha fazla bir şeydir. Yani ilerleme, imkanların gelişmesine bağlı olarak alınan haz ile ölçülemez. İlerleme, tedricen bir artışı ifade eder. Bu artış ise bireylerin ve toplumun yaşamsal anlamdaki ilgilerini tatmin eden şeylerin dünya insanları tarafından paylaşımındaki artıştır. Söz konusu ilgiler hem doğuştan gelir hem de sonradan ortaya çıkan ihtiyaçlara bağlı olarak gelişir. Ayrıca bu ilgilerin kökleri insanın tabiatına sıkı sıkıya ve kuvvetlice yerleştirilmiştir. İnsanların ihtiyaçlarını karşılamak gibi bir fonksiyonu olan sözü edilen ilgiler sağlık, zenginlik, bilgi, sosyallik, güzellik, adalet ve din olarak altı veya yedi başlık altında toplanmıştır. Adalete uygunluk, onların hepsini bir arada tutan bir harç görevi görür. İnsan için en üstün iyiliğin, onun sağlık, zenginlik, sosyallik, bilgi, sanat, adalet ve dinle ilgili arzularının daha fazla ve en güzel biçimde tatmin edilmesi; ve aynı zamanda bütün

⁶ Hazcılık (hedonizm), kurucusu ilkçağ filozofu Aristippos, temsilcisi ise Epiküros'tur. Haz, genel olarak, hoşça giden bir şeyin insanda uyandırdığı güzel duyguya denir. Bu öğretiyeye göre ahlaki eylemlerin amacı haz almaktır. Haz ise mutluluk olarak tarif edilmiştir. Bkz. Doğan Özlem, *Etik, Ahlak Felsefesi*, Notos Kitap, İstanbul 2015.

⁷ Enerjizm (enerjetizm), daha çok Konya Enerjetizm Felsefe Okulu olarak bilinir. Temel görüşü, pozitif bilimler gibi ruhi ve sosyal hadiselerin de bir enerji değişikliğinin sonucu ortaya çıktığı şeklindedir. Böylece Kudret'i zaman ve mekân dışında «Her çeşit hadisede yegâne kemiyet» olarak gören enerjetizmi modern şekli ile ortaya atıp müdafaa eden Alman kimyageri Ostvvald'dır. Ostvvald, maddenin enerji kaybetmesi olayından faydalanarak enerji birikmesiyle de maddenin meydana geldiği hipotezini çıkardı. Böylece o, maddenin kökünde enerjiyi buldu. Bkz. Süleyman Hayri Bolay, *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*, Ötüken Yay., İstanbul 1979.

⁸ Rigorizm, her türlü konuda ve bilhassa ahlaki hususlarda aşırı katılık, tutuculuk anlamına gelen bir akımdır. <http://www.bulmacasozlugu.com/tag/rigorizm-anlami-nedir/>

bunlardan dünyadaki tüm insanların pay alması yönünde çalışan bir devlet olması gerekir. En yüksek iyiliğin bu tipi, ilerlemeyi, insan refahını yükselten şeylerden bütün insanların eşit pay almasına bağlar. Bu bakış açısından, sağlık, zenginlik, adalet azalırken bazı yaşam alanlarında fakirliğin artması ciddi bir uyumsuzluğa yol açar. Hayatta doğal olarak önceliği olması gereken insanın refahı, sosyal sürecin devamlılığı türünden ilgiler, *en iyi* (summum bonum)'nin böyle yorumlandığı durumlarda hak ettikleri övgüyü alırlar.

Bir hususun özellikle vurgulanması gerekir: İnsan refahı sadece varlık, bilgi gibi bazı temel ilgiler konusunda dünya nüfusunun paylaşımındaki artış değildir; aksine bütün bunlara katılımdaki artıştır. Herhangi biri sağlık veya mutluluk hususunda yoksunluk yaşarken varlık ve bilgi yönünden zenginliğe sahip olabilir ve başkalarının refahı için de sürekli bir tehdit oluşturabilir. Bu durum Avrupa kadar Amerika'nın da karşı karşıya kaldığı kesinlikle büyük bir tehlikedir. Geçmişin enkazı bize bol miktarda göstermektedir ki, bir insan veya grubun yukarıda ifade edilen temel ilgileri aşırı geliştirilirken diğer bir kısım ilgilerinin kısmen ihmal edilmesi zaman içinde kesinlikle bir zarara yol açacaktır. Bu durumda davranışın değişmesi için elzem olan şey, davranışa gelenek veya duygunun rehberlik etmesinden ziyade bilimsel metodun kullanılarak davranışın standart hale getirilmesidir. Bir konuda bilimsel bir program tavsiye edildiği zaman genellikle ona karşı geliştirilen itiraz, programın gerçekleştirilmesinin imkansız olduğu yönündedir. Buna karşın bilimin başarısı geçmiş bir kaç yüzyıl boyunca oldukça hayret verici olmuştur. Ayrıca modern hayatın problem ve ihtiyaçlar öylesine büyük ki bunun karşısında şüpheli ve ilgisiz bir tavır intihar gibidir. Aşılabilir bir engel olarak karmaşayı ileri sürmek, bugün olduğu gibi kesinlikle vaktinden önce gelen bir çağ içinde olur; ve kesinlikle hayatın temel gereksinimlerini karşılayan şeyler, bilimsel metodun uygulanmasını istemek için yeterince nesnelidir. Sağlık alanındaki fevkalade başarılar, hastalıkların önlenmesi ve tedavisinin nasıl başarılabileceğini açıkça göstermiştir. Carroll, Reed, Agramonte ve Lazear gibi bilim insanlarının sarı humma hastalığının keşfedilmesindeki özverili çalışması bununla ilgili güzel bir örnektir; yine çok büyük doğal engellere rağmen Panama Kanalı'nın⁹ inşa edilmesi de böyledir. Zenginliğin elde edilme ve dağıtılma metotları, hastalığın kontrol edilme ve yayılma yolları kadar bilimsel incelemeye kesinlikle açıktır; ve bilimsel alanda ilerleme çabası zaten, ki bu bir eğitim sürecidir, bilimin çok şeyler yapabileceğini açıkça göstermiştir. Sosyal psikoloji ve din psikolojisinin yaptığı öncülük göstermiştir ki sosyal, sanatsal ve dini ilgiler dışarda tutulamaz.

Bilimsel metodun kusursuz bir biçimde sosyal davranışlara uygulanamamasının gerçek sebebi, eylemin sonuçlarına nesnel bir yaklaşım sergilenememesinde değil, fakat problemleri modası geçmiş, eski yaklaşım tarzlarıyla ele almada bulunmaktadır. İnsanoğlu bir bütün olarak aniden gelişmemiş güncel şartları kavramada başarısız oldu ve zamanımızın politik ve dini liderlerinden çok az bir kısmı bu durumu hala farkedebilmiş değil.

⁹ Panama Kanalı, Orta Amerika'nın en güney ülkesi Panama topraklarında yer alır ve Atlas Okyanusu ile Büyük Okyanus'unu birbirine bağlayan su yoludur. Deniz seviyesinden 28 metre yukarıdadır. Sıvıların dengesi kanunundan faydalanılarak gemiler kanal içinde yavaş yavaş yükseltilir ve aynı metotla diğer tarafa doğru indirilir. <https://kedkem.com/muhendislik/inaaat/muhendislik-harikasi-panama-kanali.htm>

Günümüzün ulusal ve uluslararası şartlarının hatıra getirdiği bir kaç örnek, bakış açısını daha berrak hale getirmeye belki yardım edebilir. Son birkaç yüzyıldır sinema sektörü bir tiyatronun dahi olmadığı kasaba ve köylerin olduğunu büyük oranda kabul etti. Her sosyal sınıf ve yaş grubundan Amerikalı tiyatrolara sık sık gider. Gençler için, özellikle çok gerçekçi bir biçimde resmedilmiş olan komedi ve trajedi sahneleriyle buralar çekici hale getirilir. Bu sahnelerde verilen ahlaki mesajlar düşünce yetisi çok gelişmemiş olan bireylerin zihnini adeta teslim alır. Bu durumda bizim sinema ve tiyatroyu etkisi büyük bir vasıta olarak kabul etmemiz gerektiği gibi toplumun büyük bir kısmını sürekli olarak kendisine çeken böyle bir hareketin de dikkatli bir biçimde ahlaki etkilerinin incelenmesi elzemdir.

Ahlaki tesirlerini bulmaya yönelik bir bakışla söz konusu durumun bilimsel bir yaklaşımla incelenmesi, toplumun temel ilgi ve ihtiyaçlarının da dikkate alınmasını gerektirir. Bu bağlamda şu soruların cevabının verilmesi önem arzeder: Söz konusu bilimsel yaklaşımın toplumun temel ihtiyaçlarını karşılayan şeylerde daha fazla sayıda insanın daha çok paylaşımına katkı sağlayıp sağlamadığı¹⁰ ve ilerlemeyi destekleyip desteklemediği; yine uzmanların yaşam biçimlerini etkileme gücünün ne olduğu; toplumun kanaatlerinin şekillendirilmesinde propaganda imkanlarının ne olduğu sorulur. Bu sorulara yanıt verebilmek için konunun uzmanlarının meşru bir araştırma alanı oluşturmasından başlanmalıdır. Bunun için farklı yerlerdeki ve ülkenin farklı şehirlerine dağılmış aynı zamanda farklı sosyal ve mesleki ilgileri olan bireylerin büyük bir kısmı seçilmelidir. Sağlık alanında profesyonel bilgi sahibi kişi, her sınıftan insan hakkında tecrübe sahibi ve sosyal teknoloji konusunda uzmanlığı olanlar partizanca değil tarafsız bir biçimde incelemelerini devam ettirmelidir. Bu proje, çok fazla sabır gösterme ve enerji harcamayı gerektirir. Bununla birlikte yapılan fedakarlığın karşılığında alınacak hisse muazzam büyüktür; çünkü insanın gelişmesi mücadeleye etmeye değer bir konudur.

Bilim insanı her alanda var olan problemin ne olduğunu çok rahat görebilir ve aslında problem sıradan insanların dahi farkedebilecekleri kadar aşikardır. Ancak bir takım uluslararası antlaşmaların gölgesi ve baskısı altında kalan bilimsel keşiflerin hem baskıdan kurtarılması hem de uygulanması için yeni çareler bulunmalıdır. Buna hukuki, politik ve savunma bilimleri de katkı sağlamalıdır. Fakat insanoğlunun yaşamını şekillendiren gerçek güdüler ve bu güdülerin en iyi şekilde nasıl yönetilebileceğine dair metotları bilmek ve uygulamak öncelikle sosyal psikologların görevidir.

Bibliografya

A. Kadir Çüçen, *Felsefeye Giriş*, Sentez Yay., Ankara 2013.

Doğan Özlem, *Etik, Ahlak Felsefesi*, Notos Kitap, İstanbul 2015.

¹⁰ Bu sorgulama bize Faydacı ahlak teorisinin en önemli temsilcilerinden biri kabul edilen John Stuart Mill'in (ö. 1832) ahlak anlayışının temel ilkesi olan "Fayda, en çok sayıda insana en fazla mutluluk sağlayan şeydir" tanımını hatırlatmaktadır.

Frederick Goodrich Henke, "A Note on the Relation of Ethics to Progress", International Journal of Ethics, Vol. 27, No. 4, (Jul., 1917), pp. 485-494.

<https://www.bilimtreni.com/tag/biyopsikoloji/>

<http://www.bulmacasozlugu.com/tag/rigorizm-anlami-nedir/>

<https://kedkem.com/muhendislik/insaat/muhendislik-harikasi-panama-kanali.htm>

Rasim Bacacı, "Raylı Sistemlerde Kaza İncelemesi ve Önlenmesine İlişkin Öneriler", YLT., dnş. Dr. Muammer Kantarcı, Bahçeşehir Üniversitesi, Fen Bilimleri Ens., İstanbul 2013.

Süleyman Hayri Bolay, *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*, Ötüken Yay., İstanbul 1979.